

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Araştırma Makalesi
Kabul Tarihi: 29 Aralık 2023

Gönderim Tarihi: 21 Kasım 2022
Yayımlanma Tarihi: 30 Aralık 2023

Atıf Künyesi: Kurtaran, U. (2023). Nadir Şah-I. Mahmud Düellosu: Osmanlı Devleti ve İran Arasında Savaş ve Diplomasi (1736-1747). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 186-200.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1394066>

NADİR ŞAH-I. MAHMUD DÜELLOSU: OSMANLI DEVLETİ VE İRAN ARASINDA SAVAŞ VE DİPLOMASİ (1736-1747)

Uğur KURTARAN*

Öz

Nadir Şah ile I. Mahmud arasındaki münasebetler 1736 yılında Nadir Şah'ın İran tahtına çıkışı ile başlamış ve 1747'de ölümü ile sona ermiştir. İlgili tarihlerde taraflar arasında iki savaş ve buna bağlı antlaşmalar imzalanırken, karşılıklı olarak elçiler gidip gelmiştir. Makalede Osmanlı Devleti ile İran arasında Sultan I. Mahmud ve Nadir Şah arasında yaşanan siyasi ve askerî gelişmeler sonucu ortaya çıkan diplomatik gelişmeler ve elçilik faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Nitekim son yıllarda diplomasi ile ilgili çalışmalar daha ziyade diplomasi aktörlerine ve aracılara odaklanmış durumdadır. Bu noktada çalışma “Yeni Diplomasi Tarihi” kapsamında aktör odaklı bir bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Çalışmada öne sürülen temel argüman iki devlet arasındaki siyasi ve askerî münasebetlerin taraflar arasındaki elçi kabullerine yansması ve ortaya çıkardığı farklılıklardır. Makalede öne sürülen bu argüman 1736-1747 yılları arasında İran tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen elçiler üzerinde analiz edilmiş ve buna bağlı değerlendirmelerde bulunulmuştur. İlgili değerlendirmeler döneme ait arşiv belgeleri ve kronikler üzerinden delillendirilmek suretiyle taraflar arasındaki siyasi ve askerî gelişmelerin diplomatik temsil sürecine ve bu süreç içerisindeki teşrifatı uygulamalara nasıl yansıdığı cevaplandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İran, Nadir Şah, I. Mahmud, Diplomasi.

Nader Shah-Mahmud I Duel: War and Diplomacy between the Ottoman Empire and Iran (1736-1747)

Abstract

The relations between Nader Shah and Mahmud I began in 1736 with Nader Shah's accession to the Iranian throne and ended with his death in 1747. During the relevant dates, ambassadors came and went while two wars and related treaties were signed between the parties. The article focuses on the diplomatic developments and embassy activities that emerged due to the political and military developments between the Ottoman Empire and Iran; between Sultan Mahmud I and Nader Shah. As a matter of fact, in recent years, studies on diplomacy have focused more on diplomatic actors and intermediaries. At this point, the study has been written from an actor-oriented perspective within the scope of “New Diplomacy History.” The main argument put forward in the study is the reflection of the political and military relations between the two states on the reception of ambassadors between the parties and the differences that arise as a result. This argument put forward in the article was analyzed on the ambassadors sent by Iran to the Ottoman Empire between 1736 and 1747, and relevant evaluations were made. By substantiating

* Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karaman/Türkiye.
E-posta: ugurkurtaran@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6394-408X>.

the appropriate evaluations through archive documents and chronicles of the period, it has been answered how the political and military developments between the parties were reflected in the diplomatic representation process and the ceremonial practices within this process.

Keywords: Ottoman, Iran, Nader Shah, Mahmud I, Diplomacy.

Giriş

18. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde önemli siyasal ve yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. 1699 Karlofça Antlaşması'nın getirdiği ağır hezimet ile başlayan bu yüzyılda Osmanlı Devleti, yeni politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Gelişen şartlar devletin dış politikası ve diplomasi anlayışında da önemli değişikliklere neden olmuştur. Yüzyılın başlarında kaybettiklerini geri alma siyasetine yönelen Osmanlı Devleti, 1718 Pasarofça Antlaşması ile bu politikasından kısmen de olsa vazgeçmiştir. Aynı antlaşma ile batıda uzun süreli bir barış dönemine giren Osmanlı yönetimi, doğuda ise 1639'dan beri devam eden barışı bozarak, 1723 yılında İran'a savaş açmıştır. Savaşın temel sebebi, İran'da Safevi yönetiminin sona ermesi ile ortaya çıkan karışıklıklar ve Osmanlı Devleti'nin bu karışıklıklardan istifade ile batıdaki kayıplarını doğuda telafi etme isteğidir. Bu şekilde Sultan III. Ahmed'in saltanatında başlayan savaşlar, 1746 yılına kadar devam etmiştir. Taraflar arasındaki bu süreçte 1730 yılına kadar Sultan III. Ahmed ve ardından Sultan I. Mahmud döneminde savaşlar yapılmış ve ilişkiler iki devlet arasında yapılan antlaşmalar yoluyla diplomatik alana taşınmıştır. Özellikle İran'da Nadir Şah'ın yönetimi devralmasıyla iki devlet arasında yeni bir düello başlamıştır. Nitekim iyi bir devlet adamı olduğu kadar, iyi de bir komutan olan ve birçok kaynakta "Asya'nın son büyük cihangiri" (Alpargu ve Çelik, 2009: 512) olarak geçen Nadir Şah, İran ordusunu kısa bir süre içerisinde toparlamış ve Osmanlılar karşısında önemli başarılar kazanmıştır. Yine bu dönemde Osmanlı-İran ilişkilerinde önceki dönemlerden farklı bir gündem olarak Caferilik konusu taraflar arasındaki temel sorunlardan biri hâline gelmiştir. Tüm bu gelişmeler iki devlet arasında yaşanan diplomatik ilişkileri yoğunlaştırırken, her iki tarafın elçileri ilişkilerin şekillenmesi ve çözüm yollarının gelişiminde önemli katkılarda bulunmuşlardır. İlgili tarihlerde Osmanlı Devleti İran'a 7 elçi gönderirken; İran tarafından ise Babiâli'ye 9 elçi gönderilmiştir.¹ Tüm bu yönleriyle 18. yüzyıl Osmanlı-İran ilişkilerinde 1736-1747 yılları arasındaki Nadir Şah-I. Mahmud döneminin oldukça önemli bir yeri vardır. İlgili konuda mevcut literatür bir hayli geniş olup önemli çalışmalar bulunmaktadır.² Çalışmada bu kaynaklardan önemli ölçüde faydalanmakla birlikte, diplomatik ilişkileri içeren zengin arşiv kaynaklarından da yararlanılarak İran'dan gelen elçiler özelinde konuya farklı bir bakış açısı getirilmiştir. Bu noktada makalede Nadir Şah dönemi Osmanlı-İran ilişkileri siyasi ve askerî yönleriyle incelenmiş ve bu ilişkilerin taraflar arasındaki diplomatik ilişkilere ne şekilde yansıdığı üzerinde durulmuştur. Nitekim devletlerarası ilişkileri inceleyen diplomasi, bir devletin dış politikasında uyguladığı yöntemler olup zamana ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve askerî duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Buna göre çalışmanın temel amacı, Nadir Şah döneminde önemli bir değişim ve gelişim gösteren ve bu çerçevede müzakere gücü artan İran'ın Osmanlı Devleti'ne gönderdiği elçilere Babiâli'de uygulanan teşrifatî muamelelerin tespiti ve ilgili tespitler için 1736-1747 yılları arasında İran'dan gelen 9 elçilik heyetine yapılan harcamalar ve diplomatik muameleler esas alınmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki 11 yıllık bir süre içerisinde 9 elçi için yapılan tüm harcamaların eksiksiz dökümünü çıkarmak oldukça zordur. Nitekim metinde belirtildiği üzere ilgili tarihlerde Osmanlı maliye kalemleri tarafından İran elçilerinin iâşe, harcırah ve konaklama masrafları gibi tüm gereksinimleri karşılanmıştır. Bu noktada makalede ilgili tarihlerdeki elçilerin tüm masraflarını tespit etmekten ziyade, elçilerin Babiâli'deki karşılama ve ağırlandırma teâmüllerindeki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmak suretiyle çıkarımlarda bulunulmuştur.

¹ Bu elçilerin isimleri, geliş sebepleri ve tarihleri için bk. Unat, 1982: 241-242-245; İlgili tarihlerde her iki tarafın gönderdiği elçilik heyetleri fevkalâde (geçici) surette olup bu tarz elçilik heyetlerinin Babiâli'de karşılanması ve onlarla ilgili uygulamalar için bk. Kütükoğlu, 1989: 199-231.

² İlgili eserlerin başlıcaları için bk. Minorsky, 1313: 1964: 21-31; Lockhart, 1975; Pour, 1977; Arı, 2001; Ateş, 2001; Külbilge, 2010; Arunova ve Eşrefyan, 2015. Ayrıca Nadir Şah dönemi kaynaklarının kapsamlı bir tanıtımı için bk. Kırca, 2021: 1-15.

1. Düellonun Başlangıcı: Nadir Şah-I. Mahmud Arasında İlk Temas/İlk Mücadele

Nadir Şah ile I. Mahmud arasındaki ilk münasebetler, 1730 yılında Patrona Halil'in öncülüğündeki isyan hadisesi ile III. Ahmed'in tahttan indirilerek, yerine Sultan I. Mahmud'un getirilmesiyle başladı. Sultan Mahmud'un saltanatında III. Ahmed döneminde başlayan İran savaşlarına devam edilirken, bu savaşlar 10 Ocak 1732 yılında imzalanan Ahmed Paşa Antlaşması ile sona erdi. Ancak antlaşmada savaşla alınan bazı yerlerin İran'a terk edilmesi, halk arasında tepkilere neden oldu (Danişmend, 1971: 22-23).³ Bu durum üzerine I. Mahmud Sadrazam Topal Osman Paşa'yı azlederek, yerine Hekim-oğlu Ali Paşa'yı getirdi (Kurtaran, 2011: 184-186).

1.1. Taraflar Arasında İlk Diplomatik Temaslar

I. Mahmud'un saltanatında İran'la yapılan savaşların birinci dönemi sona ermekle birlikte, Osmanlı Devleti yapılan antlaşmadan memnun değildi. Aynı tarihlerde İran'da komutan olan Tahmasb Kulu Han (Nâdir Ali) Rusya ile Reşt Antlaşması'nı imzalayarak Rus cephesini güvence altına aldı. Ardından İsfahan'a gelen Nadir Han, İran yönetiminde bulunan II. Tahmasb'ı tahttan indirerek yerine oğlu III. Abbas'ı hükümdar ilan etti (Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1974: 32-33; Arı, 2001: 46; Külbilge, 2010: 211; Kırcı, 2021: 3). Daha sonra kendisini şah vekili (vekilü'd-devle) olarak ilan eden Nadir Han yönetimi tamamen ele geçirdi (Özcan, 2006: 276). Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmadan memnun olmayan Nadir Han, elçileri aracılığıyla antlaşmayı tanımadığını bildirdi. Oluşan bu durum taraflar arasında yeni bir savaşın çıkmasına neden oldu ve iki devlet arasında Duçum, Musul ve Kerkük muharebeleri yaşandı. İlk iki muharebede yenilen İran kuvvetleri, Kerkük yakınlarındaki Leylan mevkiinde yapılan savaşı kazandı (Karal, 1988: 226; Zinkeisen, 2011: 451; Külbilge, 2010: 220-227; Karadeniz, 2012: 141-142). Yine Nadir Han, Kars seraskerî Abdullah Paşa komutasındaki Osmanlı ordularını Bogevar yakınlarında oldukça ağır bir yenilgiye uğrattırırken (Sevinç, 2012: 21), Osmanlı kuvvetlerinin geri çekilmesi üzerine Gence, Tiflis ve Revan bölgelerini ele geçirdi (Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1974: 139). İran karşısında alınan yenilgiler üzerine barış kararı alan Babîâli yönetimi, İran ile antlaşma yapmak için harekete geçti. Bu arada İran ileri gelenlerini Mugan sahrasında toplayan (Hammer, 1983: 439) Nadir Han, taraftarlarının desteği ile İran Şahlığına getirildi (Ateş, 2006: 54; Adıgüzel ve Yıldırım, 2017: 74). Bu şekilde Nadir Şah'ın hükümdarlığını resmen ilan etmesiyle birlikte (8 Mart 1736) İran'daki Safevi yönetimi sona ererken (İşbilir, 2020: 241) Afşar Türklerinin hâkimiyeti başladı (1736-1787) (Aksın, 2004: 22; Gültekin, 2015: 57). Bu arada Nadir Şah, İran şahlığını kabul ederken kendisinin şah olmasını isteyenlere, İran'ın tabi olduğu Şii anlayışından vazgeçerek, yerine İmam Cafer-i Sâdık mezhebini kabul etmelerini istedi. Yine Nadir Şah, İran'da neredeyse bir gelenek hâline gelen Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Aişe ile sahabilere hakaret edilmesinin terk edilmesini şartını öner sürdü. Nadir Şah'ın Caferiliği resmi mezhep olarak seçmesinin temel sebebi, Safevi hanedanını ortadan kaldırarak yeni bir hanedan kuran Şah'ın İran halkı nezdinde kendisine meşruiyet kazandıracak yeni bir siyasi ve dinî söyleme duyduğu ihtiyaçtır. Nitekim Nadir Şah, Şia'yı bir devlet dinî hâline getirmek suretiyle Şii halk üzerinde dinî bir meşruiyet kazanan Safevi geleneğini zayıflatmak istiyordu. Bunun için de İran'da halk arasında sevilen ve itibar gören İmam Cafer-i Sâdık'ın Caferilik mezhebini kendisine meşruiyet aracı olarak seçti. Yine etrafı sünni devletlerle çevrili olan İran'ın İslam dünyasındaki düşmanlığına son vermek isteyen Nadir Şah, Osmanlı-Safevi mücadelesinin temel sebebi olarak gösterilen mezhep ayrılığına son vermek istiyordu. Bu sebeple Nadir Şah, İran'da yönetimi ele geçirdikten sonra Caferilik mezhebinin dönemin en güçlü sünni devleti olan Osmanlı Devleti tarafından ehli sünnetin beşinci mezhebi olarak tanınmasını istedi (Çiftçi, 2021: 132).

İran'da yönetimi tamamen ele geçiren Nadir Şah, Afganistan ve Hindistan üzerine yeni seferlere çıkmayı planlıyordu. O sırada Osmanlı Devleti'nin de Rusya ve Avusturya ile yeni bir savaşa başlaması tarafları barış için birbirine yakınlaştırdı. Gelişen şartlar üzerine Osmanlılar Genç Ali Paşa'yı, Mugan'a

³ Ahmed Paşa'nın antlaşma ile çok geniş toprakları İran'a bırakmasını değerlendiren Külbilge, bu durumun sebebini Paşa'nın bizzat savaşarak aldığı bu topraklarda bir Osmanlı idaresinin kurulmasının zorluğunu görmüş olmasına bağlamaktadır. Bu noktada birçok kaynakta ifade edilen antlaşmanın Ahmed Paşa'nın diplomatik yeteneksizliği nedeniyle imzalandığı görüşüne karşı çıkan yazar, bu konuda Paşa'ya haksızlık edildiğini vurgulamaktadır, bk. Külbilge, 2010: 206-207.

elçi olarak gönderirken (Gültekin, 2015: 57) İran ise Kirmanşah Beylerbeyi Abdülbaki Han-ı Zengene'yi murahhas tayin etti. Hükümetten aldığı yetkiler ile hareket ederek, İran murahhası ile müzakerelere başlayan Ali Paşa, IV. Murad dönemindeki sınırlar üzerinden görüşebileceğini belirtti (BOA. A. DVNS. NMH. nr. 3: 15-16). Osmanlı elçisi bu cevabı ile İran'ın isteklerinin önüne geçmek istiyordu. İran elçisi şartları kabul etmekle birlikte bazı isteklerde bulundu (BOA. C. HR. nr. 173/8648: Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, 2007: 327). İran'ın ilgili isteklerinde Caferiliği benimsemesi ve Osmanlılar tarafından kabede bu yeni mezhep için bir rükn (ibadet yeri) oluşturulması, İran'a gidecek hacılara bir emirü'l-haccın eşlik etmesi, esirlerin karşılıklı iadesi ve her iki tarafın konsolosluk⁴ açması yer alıyordu (Koca Râgıb Mehmed Paşa, 2003: 30; Arı, 2001: 242; Külbilge, 2010: 242).

Görüldüğü üzere İran diplomatik anlamda müzakere gücünü çok iyi kullanmakta ve askerî ve siyasi başarılarının etkisiyle kendi isteklerini Osmanlı Devleti'ne dikte ettirmeye çalışmaktaydı. Ancak diplomasi alanında mahir olan Osmanlı elçileri, gelişebilecek olası durumlara karşı tedbirini almış durumdaydı. Nitekim Osmanlı murahhası Genç Ali Paşa sadece sınır meselelerine vakıf olduğunu ve diğer konulara cevap veremeyeceğini bildirdi (Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1974: 61: Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, 2007: 328-329). Taraflar arasında gelişen yeni durumun İstanbul'a bildirilmesi üzerine padişah tarafından her iki ülke heyetinin İstanbul'a gelmeleri emredildi. Bu durum üzerine Nadir Şah tarafından görevlendirilen elçi ve beraberindeki İran heyeti, padişah, sadrazam ve şeyhülislama yazılan üç mektupla birlikte (I.Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 27-34; Arı, 2001: 54-56) İstanbul'a geldi (Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, 2007: 298). Bu arada Babîâli yönetimi gerek Osmanlı elçisi gerekse İran elçisinin ihtiyaçlarını mutad kaideler gereğince karşıladı. Nitekim Osmanlı diplomasi teşrifatına göre gelen elçiler misafir olarak kabul edilmekte ve ihtiyaçları tayinat adı verilen bir yöntemle karşılanmaktaydı. İlgili uygulama gereğince fevkalâde elçilerin tüm masrafları karşılanırken, daimî elçilerin ise sadece yol masrafları Osmanlı makamları tarafından karşılanıyordu.⁵ Osmanlı diplomasi teşrifatının önemli uygulama alanlarından biri hâline gelen bu elçi kabulleri, gelen elçilerin ülke sınırlarına girişinden itibaren başlıyordu. Ancak bu kabuller sırasındaki uygulamalar benzer olmayıp, ilgili devlet ile dostluk münasebetlerinin yanı sıra, muhatap devletin Müslüman veya gayrimüslim olması ile mezhep durumları gibi unsurlara göre değişebilmekteydi (Kurtaran, 2018: 341). Bu doğrultuda Osmanlı elçi kabulleri çerçevesinde İran elçilerinin karşılanmasında ve huzura kabullerde benzer teâmüllerin uygulandığını söylemek mümkündür. Nitekim herhangi bir sebeple Osmanlı başkentine gelen İran elçileri, İran sınırından itibaren divan-ı hümayûn kapıcıbaşları veya divan-ı hümayûn çavuşları tarafından karşılanmak suretiyle, Anadolu'nun sağ, orta ve sol kollarından biri üzerinden İstanbul'a getirilirlerdi. Babîâli'ye gelen İran elçilerinin yol üzerindeki tüm masrafları ile nakliye vasıtaları ve iâşe bedelleri Baş Muhasebe Kalemi'nde hesaplandıktan sonra, ilgili mihmandara teslim edilirdi. Benzer şekilde İran elçilerinin ülkelerine dönüşleri sırasında da tüm masrafları hesaplanmak suretiyle Osmanlı makamları tarafından ödenirdi. Elçilerin dönüş yolcuğu Üsküdar'dan başlarken, Anadolu'nun sol, orta ve sağ kolu üzerindeki menzilleri kullanmak suretiyle İran'a kadar devam ederdi (Sevinç, 2011: 27-28). Mevcut konu özelinde süreci değerlendirdiğimizde Osmanlı Devleti'nin ilgili tarihler arasında İran'dan gelen elçileri Müslüman devletlere uygulanan kabul ve ağırlama protokollerine tabi tuttuğu söylenebilir. Yine Nadir Şah'ın gönderdiği heyetlerin fevkalâde (geçici) statüde olması, tüm masrafların Babîâli kalemleri tarafından karşılanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Nadir Şah tarafından gönderilen ilk elçilik heyeti için de benzer kaideler uygulanmıştır. Nitekim Babîâli yönetimi tarafından her iki elçinin (Genç Ali Paşa ve Abdülbaki Han) ihtiyaçlarının karşılanması için 275 kuruş değerinde zahire temin edilerek Geyve menziline konuldu. İlgili miktarın karşılanmasında Osmanlı Devleti klasik olduğu üzere nakdî ve aynî ödeme yöntemlerini kullanırken, yaklaşık 100 kuruşu düşürülen zahire bedelinin geri kalan 175 kuruşu bölge halkının vergilerine mahsuben alındı (BOA. AE. SMHD. I. nr. 154/11506: 1-2).⁶ Osmanlı yönetimi İran elçilik heyetini Babîâli'ye gelen yabancı elçilere uygulanan

⁴ İlgili konudaki tespitinde Hilal Çiftçi, burada bahsedilen "konsolosluk" açılması ifadesinin daimî elçilik olduğu belirtmektedir. Yazara göre, bilinen aksine Osmanlı Devleti'nin ilk mukim elçilik açma girişimi Avrupalı Devletlerle değil İran ile olmuştur, bk. Çiftçi, 2020: 188.

⁵ Tayinat uygulamasının ayrıntıları hakkında bk. Topaktaş, 2015: 31-49.

⁶ Mukayese için bk. Osmanlı yönetimi daha önce Şah Tahmasb döneminde İran'dan gelen ilk elçiler olan Rıza Kulu Han için günlük 13.102 akçe: Veli Mehmed Han için ise 3.994 akçe harcamıştır, bk. BOA. İE. HR. nr. 7/677; Yine aynı tarihlerde arabuluculuk faaliyetleri için İstanbul'a gelen Fransız elçisine günlük 150 kuruş tayinat verildiği bilinmektedir, BOA. C. HR. nr.

teşrifat kuralları dâhilinde karşıladı ve ağırladı. Bu çerçevede İran elçisi için Osmanlı Devleti tarafından Divan-ı Hümâyûn kapıcıbaşlarından Mustafa Ağa görevlendirirken, heyetin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda emirler gönderildi. 24 Nisan'da Erzurum'a gelen İran heyeti burada 38 gün bekletilirken, Mayıs ayında Babiâli'den gelen haber üzerine İran heyetinin İstanbul'a gönderilmesi istendi. Fakat İran heyeti gerek Nadir Şah'a ilettikleri bir mesajın cevabını beklemeleri gerekse kış şartlarından dolayı hemen hareket edemedi ve 31 Mayıs tarihinde Erzurum'dan çıktı. Bu şekilde yoluna devam eden İran heyeti Temmuz ayının sonlarında İzmit'e geldi ve burada bir süre konakladı. 5 Ağustos tarihinde Kartal'da Osmanlı makamları tarafından resmi olarak karşılanan heyet, 6 Ağustos günü Üsküdar'a geldi. Buradaki üç günlük dinlenmenin ardından İstanbul'a geçirilen İran heyeti Kadırga Limanı'ndaki Osman Paşa Sarayı'na yerleştirildi (Külbilge, 2010: 254-255). İran elçisinin maiyetinde görevli olan mihmandar ve ağaların İstanbul'daki yiyecek ihtiyaçları da devlet tarafından Matbah-ı Âmire'den temin edildi (BOA. C. HR. nr. 175 / 8710). Şemdanizâde'ye göre devlet erkânı seferde olduğu için vekâleten Reis Efendi tarafından Tırnakçı Yalısı'nda ziyafet verilen İran elçisine, yine Kaymakam Paşa Sadabad'ta ve Şeyhülislam Efendi de kendi hanesinde ziyafet verdi. Osmanlı murahhası Genç Ali Paşa'nın da Üsküdar'da ziyafet verdiği elçi ve heyetine Şeyhülislam dışındaki diğer devlet erkânı tarafından kürk, saat ve atlar hediye edildi. Benzer şekilde İran heyetine mutat kaideler gereğinde padişahın huzuruna girmeden önce seraser samur kürkleri giydirilirken, yanındaki diğer görevlilere de çeşitli hilatlar giydirildi. Bu şekilde Osmanlı Devleti'ndeki geleneksel elçi karşılama ve ağırlama ritüelleri çerçevesinde karşılanan ve huzura kabul edilen İran elçilik heyeti için Fenerbahçe'de bir ziyafet verilirken, ziyafetin masrafları Babiâli makamları tarafından karşılandı (Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, 2007: 335-337). Bu kapsamda ilgili ziyafet için 20 tahtırevancı görevlendirilirken, bunların ücretleri Matbah Emini tarafından ödendi (BOA. C. SM. nr. 46/2316). Ziyafetteki yemeklerin pişirilmesi için 25 çeki odun kullanıldı (BOA. C. SM. nr.127/6384). Bu şekilde İran'dan gelen elçilik heyeti, Osmanlı teşrifat kurallarına uygun bir şekilde ağırlanırken, elçi ve maiyetine değerli hediyeler takdim edildi (BOA. C. HR. nr. 34/1685). Nitekim diplomatik armağan olarak kabul edilen hediyeler, devletlerarası diplomatik ilişkilerde çok eski dönemlerden beri mevcut olup taraflar arasındaki ilişkilerin uyumlu olmasında oldukça etkiliydi (Hitzel, 2010: 244). İlgili uygulamalar Osmanlı Devleti'nde mutat diplomatik kaideler olup yine teşrifatî süreç dâhilinde İran elçilerinin geçecekleri güzergâhlarda ve konaklayacağı yerlerde güvenlikleri sağlanırken, elçi ve maiyeti için günlük tayinat ödemeleri yapıldı (BOA. C. HR. nr. 160/7965: nr. 144/ 7178). Ayrıca Abdülbaki Han ve maiyeti için günlük et ihtiyacının temini Hassa Kassabbaşı tarafından günlük 242,5 kıyye olacak şekilde tedarik edilirken, hayvanlarının ihtiyaçları için 702 yemlik arpa İstabl-ı Âmire'den sağlandı. Yine elçiye İstanbul Ağası tarafından 40 çeki odun ve 100 kıyye kömür verilirken, meyve ve sebze ihtiyacı da Osmanlı makamları tarafından karşılandı (BOA. C. HR. nr. 144/7178; Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1974: 62). İran elçilerinin yanında bulunan mihmandar ve ağaların İstanbul'daki yiyecek ihtiyaçları da Matbah-ı Âmire üzerinden karşılandı. Bu şekilde elçinin Üsküdar ve İstanbul'da kaldığı 29 gün için toplandı 180 kuruş masraf yapıldı. Osmanlı Devleti tarafından İran elçisine gösterilen bu ihtimam elçinin ülkesine dönüşü sırasında da uygulandı. Bu çerçevede elçinin ülkesine dönüşü sırasında Kapıcıbaşı Mehmed Ağa mihmandar olarak görevlendirilirken, Mehmed Ağa'ya çeşitli kazalardan tayinatlar verildi (Sevinç, 2011: 63, 66). İlgili uygulamalar Babiâli'nin elçi kabullerinde kullandığı ritüeller olup bu tarihlerdeki Osmanlı-İran münasebetleri elçilere yapılan muameleleri şekillendiriyordu. Görüldüğü üzere ilgili tarihlerde Batı'da bir savaş sürecinde olan Osmanlı Devleti, İran ile yeni bir savaş istemiyordu. Babiâli'nin bu hassasiyeti İran'dan gelen yeni elçiler için oldukça iyi bir şekilde karşılanma ve ağırlanma şeklinde karşılığını buldu.

Osmanlı yetkilileri ile İran murahhasları arasında gerçekleştirilen "İstanbul görüşmeleri" diye geçen toplantıların ardından 24 Eylül 1736'da Nadir Şah'ın teklif ettiği maddelerin bir kısmı kabul edilirken Caferilik mezhebi konusunda açık kapı bırakıldı (Koca Râgıb Mehmed Paşa, 2003: 81-82; Arı, 2001: 62-63).⁷ Osmanlı heyeti İran heyeti ile yaptığı uzun görüşmelerin ardından Nadir Şah'ın talep ettiği şartları tamamen reddetmemekle birlikte, sorunu kendi lehlerine çözmeyi başardı. Yine ek bir maddenin de ilavesi

59/2902; Döneme ait bu veriler Osmanlı diplomasisinde elçi kabullerinde birtakım teâmüller olmakla birlikte, kabul sırasındaki uygulamaların statik olmadığını ve taraflar arasındaki siyasi ve askerî duruma göre değişebildiğini göstermektedir.

⁷ Osmanlı Devleti ile İran arasındaki Caferilik mezhebi tartışmaları için bk. Yıldırım, 2018: 107-120.

ile Nadir Şah ve Osmanlı Devleti arasındaki sorunlar geçici de olsa çözüme kavuşturuldu (Hammer, 1994: 206).

Ancak İran heyeti bütün şartları kabul etmekle birlikte, bu maddelerin Osmanlı uleması tarafından imza edilmesi konusunda ısrarda bulundular. Bu durum üzerine İranlı ulema ile görüşmek amacıyla oluşturulan yeni Osmanlı heyetinin İran'a gönderilmesi kararlaştırıldı. Bununla ilgili olarak Sadrazam Vezir Mustafa Paşa tarafından İran Şahı'na gönderilen mektupta Nadir Şah'ın cülusunu tebriken Musul Valisi Mustafa Paşa nezaretinde bir Osmanlı elçilik heyetinin İran'a gönderildiği bildirildi (I.Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 57-61). Babiâli yönetimi gelen İran elçilerinde de olduğu gibi İran'a giden Osmanlı elçilerinin tayinatlarını da karşıladı. Örneğin heyet üyelerinden Abdullah Efendi ile ülkesine dönen İran elçisi Abdülbaki Han'ın tayinatları için gerekli olan toplam 35.200 akçe çeşitli bölgelerin mukataa gelirlerinden ödendi (BOA. AE. SMHD. I. nr. 170/13064). Mustafa Paşa'ya verilen emirde İran elçisinin ülkesine sağ salim ulaştırılması yer alıyordu (BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 144: 74, hk. 248). Bu amaçla yola çıkan ve Bolu'da ikamet eden Osmanlı elçisi Vezir Mustafa Paşa'ya Kocaeli Sancağı arpalık olarak verilirken, maiyetindeki İran elçileri ile birlikte İzmit'te oturmaları istendi (BOA. C. DH. nr. 57/2824). Osmanlı ve İran heyetlerinin Bolu'dan İzmit'e nakil masrafları ise İzmit Sancağı mihmandarı tarafından karşılandı. (BOA. C. HR. nr. 67/3348). Bu şekilde İran elçilik heyeti ile birlikte İran'a gitmek üzere hazırlanan Osmanlı elçilik heyeti, padişahın huzuruna kabul edilirken, geleneğe uygun bir şekilde heyet için ziyafet verildi (Koca Râgıb Mehmed Paşa, 2003: 98-100). Sadabad'taki Kurşunlu Köşk'te düzenlenecek ziyafet için köşkün tamiratları yapılırken, bu iş için 49 kuruş 9 akçe harcama yapıldı (BOA. C. SM. nr. 80/4019). Ziyafetin ardından, İran makamlarına teslim edecekleri mektup ve hediyeleri alan Osmanlı ve İran heyetleri İran'a hareket etti. Bu arada I. Mahmud kendisini ziyaret eden İran elçisi Abdülbaki Han'a Kur'an-ı Kerim takdim ederken yanındaki İran ulemasına da çeşitli kitaplar hediye etti (Arı, 2001: 65). Bu şekilde hazırlıklar yapıldıktan sonra İran'a giden Osmanlı heyetinin şartları Nadir Şah'ı pek memnun etmemekle birlikte, çıkmayı düşündüğü Hindistan seferinden dolayı ilgili şartları kabul etmek zorunda kaldı. Görüldüğü üzere Osmanlı heyeti Nadir Şah'ın durumunu iyi bildiği için kendi istedikleri konularda taviz vermeyerek, düşüncelerini İran tarafına kabul ettirmeyi başardı ve taraflar arasında 24 Eylül 1736'da bir antlaşma imzalandı (BOA. AE. SMHD. I. nr. 260/2108). Ancak taraflar arasında sorun oluşturan Caferi Mezhebi konusu tam olarak halledilemediği için barış süreci fazla uzun sürmedi ve 1743 yılında savaşlar tekrar başladı (Minorsky, 1993: 21-31). İlgili tarihlerde taraflar arasında yaşanan barış sürecinde karşılıklı elçiler gidip geldi. Bu tarihlerde gelen İran elçileri Babiâli'nin mutat elçi karşılama teâmülleri gereğince sınırdan itibaren karşılanırken, İstanbul'a geldiklerinde ise önce sadrazamın, ardından padişahın huzuruna çıkartıldı. İlgili huzura kabullerde ise gelenek olduğu üzere İran elçilerine hilatlar takdim edildi (BOA. AE. SMHD. I. nr. 200/15751). Yine taraflar arasındaki barış sürecinde İran'dan gelen elçilerin masrafları yine Babiâli makamları tarafından ödendi (BOA. C. HR. nr. 116/5793). Fakat yapılan ödemeler ve barış sürecinde gelen elçilerin karşılanması, bazı istisnalar hariç savaş döneminde gelen elçilere kıyasen daha mütevazı ölçülerle sınırlı kalıyordu. Bu durum makalede öne sürülen tezi doğrularken, Osmanlı diplomasi teşrifatında elçi kabulü ve bu kabuller sırasındaki muamelelerin statik olmadığını göstermektedir. Bu kapsamda taraflar arasındaki barış sürecinde 10 Ağustos 1738 tarihli bir arşiv kaydından İran'dan gelen yeni elçilerin gümrükten Nakkaş Paşa Sarayı'na kadar geçeceği yolların tamir ettirildiği ve bunun için 300 kuruş harcadığı anlaşılmaktadır (BOA. C. HR. nr. 65/3217). Yine İran elçileri Mehmet Rahim Han ve Şatır Ali Han için İstanbul'da 1738 Ağustos- Eylül ayı içerisinde çeşitli yiyecek ürünleri satın alındı (Sevinç, 2011: 69-71). Benzer şekilde 3 Eylül 1738 tarihli bir belgeye göre İran'dan gelen elçiler için 24 günlük tayinat bedeli olarak 4.200 kuruş verildi (BOA. D.BŞM. d. nr. 2216). İlgili ödeme daha önce gelen elçilerin tayinat ödemeleri esas alınarak verildi. İran elçisinin maiyetine tayin edilen görevlilerin harcırahları da Babiâli kalemleri tarafından ödendi. Bu kapsamda iki nefer divan çavuşunun bir aylık nafaka bedeli olarak 60 akçe ödeme yapılırken (BOA. AE. SMHD. I. nr. 146/10900) heyetin maiyetine görevlendirilen yeniçeri çavuşlarına ise 50 kuruş harcırah verildi (BOA. C. HR. nr. 39/1918). 1739 yılında İran Şahı tarafından elçilik vazifesine getirilen Nazır Ali Han ve Mehmet Rahim Han için de Babiâli'de yine benzer teâmüller uygulandı. Bu kapsamda İran elçileri için mihmandar olarak görevlendirilen ağaların masrafları olan 5294,5 kuruş Matbah-ı Âmire'den karşılandı. İran elçilerinin İstanbul'daki ikametleri süresince kendilerine Süleyman Ağa mihmandar olarak tayin edilirken, elçilerin ihtiyaçları Süleyman Ağa tarafından temin edildi. Bu kapsamda İran elçileri için yiyecek ve zahire satın alındı (Sevinç, 2011: 71-75).

1739 yılı içerisinde Nadir Şah, Osmanlı Devleti'ne yeni bir elçilik heyeti gönderdi (Kırca, 2020: 397). Ali Merdan Han başkanlığında ve Herat Müftüsü Molla Mehmet Han ile Güryan Hâkimi Oğuz Ali Han'dan oluşan (I.Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 86-88) yeni elçilik heyetinin temel amacı, Osmanlı Devleti'ne Caferi mezhebini beşinci mezhep olarak kabul ettirmektir. Tebriz'den çıkan İran heyeti Sivas'a geldiğinde İran elçisi Ali Merdan Han'ın vefat etmesi üzerine⁸ Nadir Şah, 1740 yılında Hacı Han isimli başka bir elçiyi oldukça kalabalık bir maiyetle İstanbul'a gönderdi. Nitekim bununla ilgili olarak Nadir Şah tarafından I. Mahmud'a yazılan Farsça mektupta Hindistan tarafına sefer düzenlediği ve bu seferin başarı ile sonuçlandığı ifade edilirken, yine Ali Merdan Han'ın vefatı üzerine yerine Hacı Han-ı Horasanî Sol-Çerhacıbaşı'nın tayin edildiği belirtiliyordu (I.Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 93-97). İran'dan gelen yeni heyet yaklaşık 3 bin kişiden oluşuyordu ve yanlarında I. Mahmud'a sunulmak üzere 10 adet fil ile bir fil zinciri ve çeşitli mücevher ve kumaşlardan oluşan değerli hediyeler getirmişlerdi (Arı, 2001: 69). İran elçilik heyeti İran elçilerinin sıkça kullandığı güzergâh üzerinden İstanbul'a gelecekti. Bu çerçevede heyet, Kerkük, Musul, Diyarbakır güzergâhı üzerinden İstanbul'a geldi (Yasin, 2020: 3224). Dönemin kroniklerinden Şemdanizâde, İran elçisine Babiâli'de oldukça önem verildiğini belirtmektedir. Yazarın ifadeleriyle Çavuşbaşı Derviş Mehmed Ağa'nın mihmandar olarak görevlendirildiği Hacı Han ve maiyeti için güzergâh üzerindeki tüm Osmanlı makamları tarafından çeşitli alaylar düzenlendi ve ziyafetler tertip edildi. Bağdat Valisi'nin 10 bin neferlik kapı halkı ile birlikte karşıladığı İran elçisine donanmış bir at ve çeşitli hediyeler takdim edildi (Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1974: 102). Anlaşılan Osmanlı padişahı İran ile tekrar bir savaşa girmek istemiyordu ve barış sürecinin korunmasından yanaydı. Bu minvalde Nadir Şah'ın gönderdiği yeni elçilik heyeti, geleneksel kaidelerce karşılandı ve ağırlandı. Elçinin karşılanması sırasında görevlendirilen dergâh-ı âli çavuşlarına tayinat olarak hazineден 2.309 akçe verildi (BOA. AE. SMHD. I. nr. 169/12918). 22 Eylül 1740 tarihinde Mihmandar Nazif Mustafa Efendi tarafından karşılanarak Üsküdar'a getirilen İran heyetinin Bağdat'tan itibaren tüm ihtiyaçları Osmanlı makamları tarafından karşılanmak suretiyle günlük iâşeleri verildi. Bu minvalde elçinin maiyetine nezaret için iki nefer divan çavuşu atandı (BOA. C. HR. nr. 184/9182). Hacı Han ve maiyetinin Bağdat'tan İstanbul'a kadar günlük ihtiyacı olarak 1800 kıyye ekmek, 550 kıyye et, 550 kıyye pirinç, 100 kıyye sadeyağ, 10 adet kuzu, 10 adet tavuk, 30 kıyye tuz, 20 kıyye tereyağı ile çeşitli ürünler verildi (Gündüz, 2018: 139-140). Fevkalâde (geçici) statüde olan İran elçilik heyetinin teşrifat kaidelerine göre, ikâmet masrafları da Osmanlı Devleti tarafından karşılanması gerekiyordu. Nitekim bununla ilgili olarak İran elçilerine mihmandar tayin edilen Hacı Mustafa tarafından verilen arzda İran elçilik heyetinin aralık ayına ait harcırahı ile hane icaresi için 3.960 kuruş ödemenin yapılması istendi (BOA. C. HR. nr. 2/95). Bu kapsamda İran elçilik heyeti için Üsküdar'da çeşitli konaklar ayarlandı ve konaklama masrafları için hane kirası olarak 22.850 akçe ödendi (BOA. C. HR. nr. 134/6680). Benzer şekilde İran elçilerine İstanbul'daki ikametleri süresince 120 gün için 18.100 kuruş tayinat bahası ödendi (BOA. AE. SMHD. I. nr.212/16784). İstanbul'da kaldığı süre boyunca rahat hareket edebilen İran elçilerinin Sadabad'taki gezileri için gerekli olan kayıklarda Osmanlı makamları tarafından karşılandı (BOA. C. HR. nr.173/8601). İran elçilik heyetinin her türlü ihtiyacını düşünen Babiâli yönetimi, heyetin maiyetindeki develerin İzmit yaylalarında otlatılmasına müsaase edilmesi için bölge idarecilerine emirler gönderdi (BOA. C. DH. nr.262/13089). Yine İran elçisine ait hayvanların beslenmesi için günlük 180 kile arpa verilmesi istendi (BOA. C. HR. 62/3089). İran elçisinin ülkesine dönüşü sırasında da yine Osmanlı makamları tarafından mutat kaideler uygulandı. Bu minvalde Üsküdar'dan Kars'a kadar olan bölgelerdeki yerel yöneticilere gönderilen emirlerde İran elçisinin dönüşünde görevlendirilen Osmanlı temsilcilerinin ihtiyaçlarının karşılanması istendi (BOA. C. HR. nr. 146/7290: 184/9183: 129/6422). İlgili emirlerde İran elçilerinin ihtiyaçlarının yol üzerindeki menzillerdeki halkın vergilerine mahsuben karşılanması, bunların yeterli olmadığı yerlerde ise çevredeki kazaların kullanılması talep ediliyordu (BOA. C. HR. nr. 62/3094).

Elçilik heyetinin huzura kabulünden önce divanda ziyafet düzenlenirken (BOA. C. SM. nr.142/7123) 22 Eylül 1740 tarihli başka bir belgede ise İran'dan gelen elçilik heyeti ile onların hizmetindeki fillerin günlük ihtiyaçlarının güzergâh üzerindeki bölgelerden aynı surette karşılanması istendi (BOA. C. HR. nr. 186/9267). Benzer şekilde Adana üzerinden gelen İran elçisinin bölgedeki konaklaması sırasında kendisi ve maiyetinin ihtiyaç duyacağı zahireler bölge halkının vergilerine mahsuben

⁸ İran elçisinin ölümü ile ilgili tartışmalar için bk. Külbilge, 2010: 266-267.

karşılandı (BOA. D.BŞM. d. nr. 2492). İran heyeti 9 ay kadar süren yolculuğun ardından 6 Mart 1741'de Fenerbahçe'den Üsküdar'a geçirildi. Üsküdar'da 6 gün misafir edilen Hacı Han ve maiyeti, 13 Mart 1741 tarihinde Üsküdar'da ikâmet eden İran elçisi Oğuz Ali Han'la birlikte önce Eyüb'e, ardından Gümrük Müdürlüğü çiftliğine yerleştirildi. İlgili nakil sırasında İran elçisinin getirdiği filler de sallar üzerinde Beşiktaş'a geçirildi (Hammer, 2010: 2181-2182). Elçi ve maiyetinin gelenek üzere müzakereleri yürütmek amacıyla İstanbul'da kaldıkları 122 gün süresince tüm masrafları Babîâli kalemleri tarafından karşılandı (Yasin, 2020: 3224-3225). Geleneğe uygun bir şekilde İstanbul'a geldikten sonra çeşitli konaklara yerleştirilen İran elçilik heyetinin yaklaşık olarak 2,5 aylık hane kiralari için 2.077 kuruşluk bir ödeme yapıldı (BOA. D.BŞM. d. nr. 2514). 30 Mart 1741'da Divanyolu'ndaki sarayda sadrazam tarafından kabul edilen İran elçisi (Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, 2007: 674-675), 4 Nisan 1741 tarihinde ise padişahın huzuruna alındı. Huzura kabul öncesinde mutat olduğu üzere kürk hilatler giydirilen İran elçileri için huzura kabul sonrasında sadrazam tarafından Sadabad'ta ziyafet verildi. Daha sonra 29 Nisan'da Kapdan-ı Derya Vezir Mustafa Paşa tarafından Bahariye Sahilsarayında İran Şahı'nın şerefine bir ziyafet verildi. Yine Yeniçeri Ağası tarafından Davudpaşada bir kez daha ağırlanan İran elçilik heyetine çeşitli hediyeler verildi. İran elçilik heyeti ülkelerine dönmeden önce 21 Haziran 1741 tarihinde padişah tarafından kabul edilirken, elçi ve maiyetine çeşitli kürkler ve hilatler giydirildi. Ayrıca dönüşlerindeki harcırahları da Osmanlı makamları tarafından karşılanan Hacı Han'a 50 bin kuruş ödenirken, Oğuz Ali Han ve maiyetinde bulunanların her birine 20 bin kuruş ödendi. Yanı sıra I. Mahmud tarafından Nadir Şah'a yazılan cevabî name-i hümayûnlarda (I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 102-106) kendilerine teslim edilen İran heyetleri, gelenek olduğu üzere veda ziyaretinde bulundular. Bu kapsamda 30 Haziran 1741 tarihinde sadrazam tarafından Bahariye Sahilsarayında kabul edilen heyet, 30 Temmuz 1741'de İran'a gitmek üzere İstanbul'dan uğurlandı (Kirca, 2020: 398). Elçilerin ülkelerine dönüşlerinde gerekli nakil vasıtaları ve diğer ihtiyaçları Osmanlı makamları tarafından karşılandı (BOA. C. HR. nr. 131/6501). Bu kapsamda İran elçilerinin dönüşünde kullanılmak üzere 86 adet mekkâre bargiri tedarik edilirken, bunlar için 1978 kuruşluk bir ödeme yapıldı (BOA. C. HR. nr. 142/7100; Yasin, 2020: 3222-3234). Ayrıca İran elçilerinin ülkesine dönmesi konusunda Üsküdar'dan Bağdat'a kadar yerel idarecilere emirler gönderildi (BOA. AE. SMHD. I. nr.128/9398). Osmanlı makamları için İran elçilik heyetlerine yapılan bu uygulamalar, makalede öne sürülen temel argümana kanıt oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere İran ile yeni bir savaşa girmek istemeyen Babîâli yönetimi barış döneminde bile devletlerarası mütakabiliyet ilkesine riayet etmek suretiyle İran elçilerini oldukça iyi bir şekilde karşılamış ve ağırlamıştır. Ayrıca Hacı Han'ın oldukça kalabalık bir maiyetle gelmesi elçi için yapılan masrafları ve teşrifati uygulamaları arttırmıştır.

2. Nadir Şah-I. Mahmud Arasında Yeni Savaş: 1743-1746

1736 yılında yapılan antlaşma ile Osmanlı Devleti ile İran arasındaki savaş durumuna geçici de olsa son verilmişti. Taraflar arasındaki barış döneminde Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya ile giriştiği mücadelede önemli askerî başarılar kazandı ve Osmanlı tarihinin son kazançlı antlaşması olan Belgrad Antlaşması'nı imzaladı (Karal, 1988: 262). İran ise bu barış döneminde boş durmadı ve Hindistan, Afganistan ve Türkistan üzerine seferler yaptı ve dört yıl süren bu seferlerden önemli başarılar ve ganimetler ile döndü.⁹

Bu şekilde her iki tarafın da güç kazandığı bu yeni dönemde ilk teşebbüs İran'dan geldi. Osmanlı Devleti'ne bir mektup ve çeşitli hediyeler gönderen Nadir Şah, Hindistan seferinden sonra kazandığı zaferleri ve yerleri bildiriyordu (BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 8: 32-33; BOA. HH. nr. 6/184; Aktepe, 1993: 163). Daha önce belirttiğimiz üzere oldukça iyi bir komutan ve devlet adamı olan Nadir Şah, siyasi ve askerî gücünü diplomatik alana yansıtmak suretiyle Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmak istiyordu. Bir nevi kazandığı başarılar ile Osmanlı Devleti'ne gözdağı vermeyi amaçlayan Nadir Şah, bu yolla çok istediği Caferî mezhebi konusunu Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeyi düşünüyordu. Nadir Şah, İstanbul'a gönderdiği yeni elçilik heyeti aracılığıyla 1736 barış görüşmelerinde tam olarak halledilemeyen Caferîlik mezhebinin beşinci mezhep olarak kabulü ile rükn konusunu tekrar ortaya attı. Ancak daha önce olduğu gibi yine Osmanlı Devleti'nin böyle bir maddeyi kabul etmesi söz konusu olamazdı. Zira sünnî bir padişah

⁹ Ayrıntılar için bk. Sevinç, 2001: Çelik ve Sadat, 2020: 471-479.

ve İslam Halifesi olarak I. Mahmud'un bu durumu kabul etmesi mümkün değildi. Nitekim böyle bir durumun kabulü, ulemanın tepkisine yol açacağından ülkede bir isyan çıkartabileceği, hatta padişahı tahtından bile edebileceği düşünülüyordu (Kurtaran, 2018: 165). Bu amaçla Osmanlı Devleti konunun yetkili bir kişi tarafından halledileceğini bildirmesi üzerine İran elçisi hemen geri dönmek için faaliyetlerde bulundu. Burada anlaşılan büyük bir savaştan daha yeni çıkan Osmanlı Devleti, İran ile yeni bir savaşa girmek istemiyordu. Ancak tedbiri elden bırakmayan Osmanlı yetkilileri İran elçisini iki ay kadar İstanbul'da alıkoymak suretiyle zaman kazandılar. Bu arada yeni gelen İran heyeti de mutlak kaidelerce karşılandı ve ağırlandı. Nitekim döneme ait bir belgede İran elçilik heyetine Sadabad'ta bir ziyafet verildiği ve bunlar için gerekli mühimmatın naklinde kullanılacak olan 20 öküz arabasının arabacıbaşı aracılığıyla tedarik edildiği anlaşılmaktadır (BOA. C. HR. nr. 62/3090). Benzer şekilde İran elçisinin ülkesine dönüşü sırasında da gerekli ihtiyaçları Babiâli tarafından karşılanmış olup bununla ilgili olarak Tokat'tan Kars'a kadar gerekli zahireyi sağlamakla vazifelendirilen divan-ı hümayûn çavuşuna 60 kuruş harcırah verildi (BOA. C. HR. nr. 62/3080). Yine elçinin ülkesine dönüşü sırasındaki masrafları yol üzerindeki kazalardan aynı yöntemlerle karşılandı (BOA. C. HR. nr. 98/4771: 63/3135: 106/5254: 103/5146). Bu şekilde Nadir Şah ile Osmanlı Devleti arasında yeniden yoğun bir diplomatik temas başlamış olup I. Mahmud da Nadir Şah'ın gerçek niyetini anlamak amacıyla Münif Mustafa Efendi ve Nazif Mustafa Efendi başkanlığında bir elçilik heyetini İran'a gönderdi (Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1974: 103). Osmanlı elçilerinin Nadir Şah'a götürdükleri name-i hümayûnlarda iki maddenin niçin kabul edilemeyeceği ayrıntılı bir şekilde belirtiliyordu (BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3: 35-36). Bu duruma tepki gösteren Nadir Şah ise, bu maddelerin kabul edilmemesi durumunda Osmanlı topraklarına saldıracağı yönünde tehditlerde bulundu (Pour, 1977: 128). Görüldüğü üzere Nadir Şah isteklerini kabul ettirmek için ısrar ediyor ve askerî gücüne dayanarak Osmanlı Devleti'ne baskı uyguluyordu. İran'ın meydan okumalarına karşı Osmanlı Devleti savaş için hazırlıklara başladı. Şark seraskerî Yeğen Mehmed Paşa'ya gönderilen hükümde savaş için gerekli hazırlıklara geçmesi emredildi (BOA. C. HR. nr. 43/2121). Bu arada Nadir Şah'ın Nazar Ali Han ve Zeki Mirza isimli elçilerini Bağdat valisi Ahmed Paşa'ya göndererek şehrin teslimine dair bir senet istemesi işleri daha da kızıştırdı (As, 2010: 227). İran'ın gittikçe artan baskı ve istekleri karşısında zor durumda kalan Sultan Mahmud, gelişmeleri Osmanlı ulemasına danıştı. Ulemadan alınan fetvalarla 7 yıl aradan sonra İran'a yeniden savaş ilan edildi (Kurtaran, 2011: 197).

2.1. Babiâli'den Yeni Bir Diplomatik Teşebbüs: Safevi Şehzadesi Safî Mirza

İran ile yeni bir savaşa girmek istemeyen Babiâli yönetimi İran'ın meydan okumaları karşısında savaşa mecbur kaldı. Osmanlı Devleti İran'ı zor durumda bırakmak için daha önce Babiâli'ye sığınan ve Safevi hanedanından olan şehzade Safî Mirza'yı¹⁰ İran Şah'ı ilan etti (BOA. C. HR. nr. 67/3346: nr. 67/3313). Anlaşılan Babiâli, şehzade aracılığıyla İran üzerinde baskı oluşturmak istiyordu. Bu durum Osmanlı Devleti'nin şehzadeden siyasi olarak istifade etmek istediğini göstermektedir. Nitekim şah ilan edilerek İran tahtına oturtulmak istenen Safî Mirza, savaş halinde olunan İran hududuna kadar gönderilmiş, fakat istenen neticeler alınamamıştır. Fakat buna rağmen Babiâli yönetimi, ilgili şehzadeyi himayeye devam etmiş ve ihtiyaçlarını temin etmiştir. Aslında bu durum Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri var olan bir geleneğin devamı olup Babiâli her ne sebeple olursa olsun kendisine sığınanları geri çevirmeyerek, kendi istekleri ile ülkelerine dönünceye kadar her türlü ihtiyacını karşılıyordu. Nitekim 18. yüzyılda Sinop'ta ikamet eden Safevi şehzadeleri olduğu gibi, yine Selânik'te ikâmet ettirilen şehzadeler vardı (İşbilir, 2020: 241, 250).

Bu kapsamda Osmanlı yönetimi kendisine sığınan ilk Safevi şehzadesi Safî Mirza'nın iltica talebini kabul ederek, gerekli ihtiyaçlarını karşıladı. Elçinin ikâmet edeceği İzmit'e nakli için 5 kıta ateş kayığı tahsis edilirken, şehzade burada birkaç gün ikâmet ettirildi. Dergâh-ı Âli Çavuşbaşısı Sirozi Mehmed Ağa'nın mihmandar olarak tayin edildiği İran şehzadesinin ihtiyaçları için Matbah-ı Âmire, Kassabbaşı ve İstabl-ı Âmire'den bir takım tayinatlar verildi (BOA. AE. SMHD. I. nr. 107/7650). Yine şehzadenin kalacağı dairenin tefrişatı yapıldı ve İran şehzadesi için Bostancıbaşı köprüsünde ziyafet düzenlendi (BOA. AE. SMHD. I. nr. 209/16518). Ardından önce Samsun, daha sonra Rodos'a nakledilen İran şehzadesi

¹⁰ İran şehzadesinin Osmanlı ülkesinde geçirdiği süreç ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İşbilir, 2018: 543-560.

Osmanlı makamları tarafından oldukça iyi ağırlandı. Bu arada Nadir Şah'ın da oldukça yakından ilgilendiği şehzadeye bir tahrirat ile 50.000 kuruş altın, 5 top samur kürk gibi atıyyeler gönderdiği bilinmektedir (BOA. AE. SMHD. I. nr. 209/16518). Yaşanan bu gelişmeler I. Mahmud ile Nadir Şah arasında yeni bir diplomasi oyununa dönüşmüş olup görüldüğü üzere her iki tarafta şehzadeyi kendi politikaları çerçevesinde kullanmaya çalışıyorlardı.

2.2. Savaşın Gidişatı: Nadir Şah'ın Yeni Hamleleri

Savaşın başlaması ile taraflar arasında şiddetli çarpışmalar yaşandı. Nadir Şah'ın iki bölüme ayırdığı ordularının bir kısmı Bağdat tarafından saldırıya geçerek, Kerkük Kalesi'ni ele geçirdi. Daha sonra Musul bölgesini kuşatmaya başlayan Nadir Şah, başarılı olamayarak geri çekildi (Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1974:112). Bu olayın ardından Necef'te bir toplantı düzenleyen ve bazı bölgelerin ulemasıyla bir araya gelen Nadir Şah, Müslümanlar arasındaki ihtilafları ortadan kaldırmak istediğini belirtti (Safari, 2011: 20). Ancak asıl niyeti Caferilik mezhebine meşruiyet kazandırmak olan Nadir Şah, burada yapılan görüşmelerden sonra beş maddelik bir vesika hazırlattı (Sarıkaya, 1993: 416). Nadir Şah, Caferi mezhebine dair İran, Turan, Afgan ve Bağdat'a bağlı Necef ve Hille ulemasına kabul ettirdiği bu kararları Osmanlı Devleti'ne gönderdi (BOA. HH. nr. 5/162). İran Şahı bu yolla Osmanlı Devleti'ni baskı altına alarak Caferi mezhebini meşruiyetini arttırmaya çalışıyordu. Ardından Nadir Şah tarafından önce Safi Mirza'nın isyanı, daha sonra da 1743-1744 yılları arasında İran'ın çeşitli bölgelerinde çıkan diğer isyan hadiseleri bastırıldı (Ateş, 2001: 100-104).

Bu şekilde ülke içindeki sorunları halleden Nadir Şah, 1744 Temmuz ayında üçüncü kez geldiği Kars Kalesi'ni muhasaraya başladı (Hammer, 2010: 55). Ancak kaledeki Osmanlı kuvvetlerinin başarılı müdafaası karşısında İran kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olayın ardından karşı saldırıya geçen Osmanlı kuvvetleri, Revan civarındaki Bogevard bölgesinde İran ordularını geri püskürttü (Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1974: 118; Axworthy, 2007: 641). Fakat savaş sırasında Şark seraskeri Yeğen Mehmed Paşa'nın hastalanarak ölmesi Osmanlı ordusunda karışıklıklara neden oldu (Danışmend, 1971: 31-32). Bu olay üzerine Osmanlı kuvvetleri daha fazla kayıp verilmesini önlemek amacıyla Kars'a geri çekilmek zorunda kaldı. Ancak İran'da yaşanan iç karışıklardan endişe duyan Nadir Şah karşı saldırıya geçmedi (Kurtaran, 2011: 200).

3. Nadir Şah-I. Mahmud Arasında Yeniden Barış: 1746 Antlaşması

21 Ağustos 1745 yılındaki Revan savaşındaki başarısının ardından yeni bir saldırıya geçmesi beklenen Nadir Şah, ülkesindeki iç karışıklıklarından dolayı barış yapmayı tercih etti ve Osmanlı Devleti'ne mektup gönderdi. 17 Eylül 1745 tarihli bu mektupta İran, Osmanlı Devleti'ne yapılan taarruzun nedenlerini açıklarken, aslında Nadir Şah'ın Osmanlılara karşı kötü niyete sahip olmadığı belirtiliyordu (BOA. HH. nr. 4/126). Anlaşılan Nadir Şah bu yolla Osmanlı Devleti'ni ikna etmeye çalışıyordu. Fakat sınır valilerinden istediği cevapları alamayan Nadir Şah, Fethi Ali Han Türkmen'in liderliğinde 60 kişilik bir barış heyetini İstanbul'a gönderdi (BOA. HH. nr. 811/37239; Zinkeisen, 2011: 582). Babîâli ise yeni barış görüşmeleri için Maliye Tezkirecisi Nazif Efendi'yi görevlendirdi. Yeni İran elçilik heyeti Osmanlı teşrifat kaidelerince İran sınırından itibaren karşılanmak suretiyle, önce Bağdat'a getirildi. Kendinden önceki diğer elçilerde olduğu gibi İstanbul'a nakline kadarki tüm masrafları karşılanan Fethi Ali Bey ve maiyeti Osmanlı görevlilerinin nezaretinde İstanbul'a getirildi. İran elçilik heyeti Osmanlı sınırlarına girdiği andan itibaren mutabakat kaideler gereğince ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Babîâli tarafından bir mihimandar görevlendirildi. Fethi Ali Bey ve maiyetinin Osmanlı payitahtına gelinceye kadar gerekli tüm ihtiyaçları bu mihimandar tarafından karşılandı. Bu kapsamda görevli mihimandara güzergâh üzerindeki eyalet, sancak ve kazalarda gerekli kolaylıkların sağlanması için tüm yöneticilere emirler gönderildi. Özellikle eyalet valileri İran elçilik heyetini kendi sınırlarından itibaren karşılamak suretiyle, merasim ve uğurlamanın yanı sıra, yol boyunca güvenliklerini sağlayarak İstanbul'a gelmelerini sağladı (Sevinç, 2011: 408).

12 Ocak 1746'da İstanbul'a ulaşan İran heyetinin (Kırca, 2020:403) İstanbul'da kaldığı süre boyunca gerekli ihtiyaçları kendisine verilen tayinatlar ile karşılandı (BOA. D.BŞM. d. nr. 2861). İran elçilik heyeti

için mutat kaidelere uygun bir şekilde Kadıköy’de ziyafet verildi. İlgili ziyafet için hazırlıklar yapılırken, toplam 421,5 kuruş harcandı (BOA. C. ML. nr. 775 / 31650). Ayrıca Fethi Ali Bey’in Üsküdar’dan İstanbul’a nakli için Gümrük Emini Ağa tarafından temin edilen 4 kıt’a dörder çifte; 6 kıt’a üçer çifte ve 8 kıt’a mavnanın ücreti olan 27 kuruş 40 akçe miri hazineinden ödendi (BOA. C. HR. nr. 95/4702). Yine İran elçisi ve maiyetinin getireceği fillerin hademelerinin iâşeleri temin edildi büyük bir görkemle karşılanan heyetin önde gelen temsilcilerine Osmanlı vezirleri tarafından donanmış at hediye edilirken (BOA. C. HR. nr. 57/2847) elçiye 10.000 kuruşluk bir harçlık verildi (BOA. HH. nr. 812/37248). Elçinin mutfak hizmetleri için Matbah-ı Âmire’den üç nefer görevlendirilirken (BOA. AE. SMHD. I. nr. 96/6682) elçi ve maiyetine yine harçlık olarak Baş Muhasebe’den 2.100 kuruş verildi (BOA. C. HR. nr. 77/3834). Ragıp Paşa Sarayı’na yerleştirilen İran elçilik heyeti için divan efendilerinden Nazif Mustafa Efendi mihmandar olarak görevlendirildi (Hammer, 2010: 2200). İran’dan gelen yeni elçilik heyetine oldukça önem veren Babîali yönetimi, elçiyi bir önceki elçilik heyetlerinden daha iyi şartlarda karşılamış ve ağırlamıştır. Bu durumun temel sebebi, elçinin geliş amacı olup Fethi Ali Bey ve maiyeti bir barış yapmak amacıyla görevlendirilmiş olup ilgili tarihlerde İran ile olan savaşları sona erdirmek isteyen Osmanlı Devleti İran elçilik heyetine seleflerine nazaran daha fazla önem vermiştir. Nitekim döneme ait bir belgede İran elçisini karşılamakla görevlendirilen Bağdat Valisi Ahmed Paşa’nın protokol kurallarına uyması istenmiştir. Ardından valinin uyguladığı karşılama protokolü ile ilgili Divan kâtibi Veli Efendi’ye gönderdiği bir mektup Osmanlı Devleti’nin İran elçisine özel önem verdiğini göstermektedir. Bu şekilde Osmanlı sınırına girişinden itibaren geleneksel teâmüllere uygun bir şekilde ve dostane bir yaklaşımla karşılandıktan sonra, önce Sadrazamla görüşen Fethi Ali Bey, ardından I. Mahmud tarafından divanda kabul edildi (Sevinç, 2011:409). Nadir Şah gönderdiği mektuplarda Caferi mezhebi meselesinden vazgeçtiğini belirtirken, barış talebinde bulunuyordu (BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3: 42-44; I.Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014:129-132). Nâdir Şah’ın gönderdiği mektuplara karşılık olarak eski hudutlar üzerine antlaşma yapılabileceği kararı alındı (BOA. HH. nr. 6/187). Ardından Nazif Mustafa Efendi’nin İran’a gönderilmesine karar verildi (BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 3: 52-53). Bununla ilgili İran’a elçi olarak gönderilen Mustafa Nazif Efendi’ye H. 1159/M. 1746’da 7.500 kuruşluk atıyye-i hümâyûn verildi (BOA. AE. SMHD. I. nr. 196/15338). İran’a giden Osmanlı elçisinin yaptığı görüşmelerden sonra barışa karar verildi. Bu durum üzerine Osmanlı murahhası Mustafa Nazif Efendi vazifesini tamamlayarak geri dönüş için hazırlıklara başladı. Elçinin yanına geri dönüşü için refakat etmek amacıyla İran tarafından Mehmed Hüseyin Bey mihmandar olarak tayin edildi. İlgili uygulama İran yönetiminin de elçi kabullerinde benzer teâmülleri takip ettiğini göstermektedir. Osmanlı elçisi Ekim ayında Bağdat’a geldi. Burada padişah adına yaptığı antlaşmanın uygun olduğu Bağdat ve Basra Valisi Ahmed Paşa tarafından incelendikten sonra merkeze bildirildi. Bu şekilde yaklaşık on ay kadar süren vazifesini yerine getiren Nazif Mustafa Efendi 7 Şubat 1747’de İstanbul’a geldi.¹¹ Nadir Şah’dan getirdiği mektupları önce sadrazama, sonra da padişaha sunan elçiye samur kürk giydirildi. Ardından İran tarafına gönderilecek yeni elçinin kim olacağı konusunda yapılan müzakerelerin ardından Kızlar Ağası Beşir Ağa’ya yakınlığı ile bilinen Kesriyeli Ahmed Ağa’nın elçi olarak İran’a gönderilmesi uygun bulundu. Bu şekilde 5 Ekim 1746’da İstanbul’a çağrılan Ahmed Paşa’ya rütbesinin yanı sıra Sivas Valiliği payesi de verilmek suretiyle büyükelçilik ile İran elçisi olarak görevlendirildi (I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları: 195-203; Sevinç, 411-413). Bu arada İran tarafından da Osmanlı padişahı ile görüşmelerde bulunmak üzere Mustafa ve Mehdi Hanlar elçi olarak gönderildi. Bu çerçevede İran elçilik heyetinin Osmanlı sınırlarına girişinden itibaren protokol kuralları dâhilinde karşılanarak, güvenli bir şekilde payitahta getirilmesi için güzergâh üzerindeki tüm yöneticilere emirler gönderildi (Sevinç, 2011: 413-414). İran tarafından gönderilen yeni elçilik heyetinin masrafları ise yine Babîali makamları tarafından ödendi (BOA. D.BŞM. d. nr. 2881). Benzer şekilde İran elçisi Fethi Ali Bey ve maiyetinin ülkesine dönüşü sırasında da Üsküdar’dan Bağdat’a kadar yol üzerindeki masrafları Osmanlı makamları tarafından karşılandı (BOA. MAD.d. nr. 18430). Osmanlı Hükümeti’nin yine mutakaidelerce karşıladığı ve ağırladığı İran elçilik heyetinin süreçten memnun kaldığı heyetin mihmandarı Mehmed Ağa tarafından ifade edilmektedir (BOA. HH. nr. 6/191). Bu şekilde taraflar tarafından gönderilen elçiler aracılığıyla antlaşma ile ilgili karşılıklı tasdiknameler gönderildikten sonra (BOA. A. DVNS. NMH. d., nr. 3: 61-64) kabul edilen antlaşma şartları ile ilgili ahitname sureti Kesriyeli Ahmed Paşa tarafından

¹¹ Mustafa Nazif Efendi İstanbul’a döndükten sonra bir sefaretname kaleme aldı. Unat, 1982: 85-86; Ayrıca Mustafa Efendi’nin İran elçiliği ile ilgili bk. Budak, 1999.

Nadir Şah'a gönderildi (Unat, 1982: 86-87; Togaç, 2000: 3-4). İlgili sefaret heyeti makalede öne sürülen taraflar arasındaki düellonun diplomatik alana yansıyan önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Ahmed Paşa'nın İran sefreti Osmanlı diplomasisinde pek çok ilkin bir arada yaşandığı bir elçilik vazifesi teşkil etti. Nitekim İran'ın İstanbul'a gönderdiği altın taht ve on dört fil ile değerli kumaşlardan oluşan hediyelerine karşılık "mukabele-i bi'l-misl" kaidesi gereğince Osmanlı padişahının şanına uygun bir sefaret heyeti hazırlandı. Bu kapsamda çok kıymetli hediyelerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin o tarihe kadar Avrupa ve Asya ülkelerine gönderilen en kalabalık (yaklaşık 1000 kişi) sefaret heyeti oluşturuldu. Öyle ki İran'a gönderilen hediyelerin sayısı 69, değeri ise 700 keseyi buluyordu (Çiftçi, 2022:152-153).

Buna göre 4 Eylül 1746'da İran ile Osmanlı Devleti arasında yapılan antlaşma ile taraflar arasında IV. Murad dönemindeki sınırlara geri dönülürken, sorun oluşturan diğer konular da halledildi (BOA. A. DVNS. NMH. d., nr. 3: 64-66; BOA. HH. nr. 1/2: I. Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları, 2014: 183-187). Nazif Mustafa Efendi Bağdat'a gelirken, (Karal, 1988: 309) İran Şahı'nın gönderdiği ünlü taht-ı tavûs¹² ve diğer hediyeler¹³, Nadir Şah'ın öldürülmesi sebebiyle bir süre Bağdat'ta kaldı (Özcan, 2003: 351). Bu arada hediyelerle ve kalabalık bir maiyetle Hemedan'a gelen Ahmed Paşa, Nâdir Şah'ın öldüğü haberini alarak İran'da saltanat davaları ve asayişsizliğin meydana geldiğini görünce Bağdat'a döndü (Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1974: 135). Bu şekilde İran'la yapılan 1746 tarihli antlaşma ile III. Ahmed döneminde başlayan ve I. Mahmud döneminde devam eden Osmanlı-İran savaşları sona erdi (Kurtaran, 2011:204).

Sonuç

Çalışmada görüldüğü üzere Nadir Şah'ın 1736-1747 yılları arasındaki saltanatında Osmanlı Devleti ile İran arasında özellikle Caferilik mezhebi konusunda önemli savaşlar yaşanmıştır. Ardından ilişkiler diplomatik alana yansımış ve taraflar arasında bir düelloya dönüşmüştür. Bu çerçevede İran diplomatik ilişkileri yürütmek amacıyla Osmanlı payitahtına 9 elçi göndermiş, Osmanlı Devleti ise 7 elçi ile diplomatik faaliyetlerini sürdürmüştür. İlgili süreçte Nadir Şah tarafından gönderilen elçilerin tüm masrafları Osmanlı diplomasi teâmülleri gereğince Babîâli tarafından nakdî ve aynî ödeme yöntemleri ile karşılanmıştır. Buna göre Osmanlı sınırından itibaren karşılanan ve İstanbul'a getirilen İran elçileri için iâşe, harcırah ve yol masraflarının yanı sıra ikâmet giderleri de temin edilmiştir. İstanbul'da kaldıkları süre içerisinde çeşitli ziyafetler tertip edilen İran elçilerine yine Osmanlı makamları tarafından kıymetli hediyeler takdim edilmiştir. İlgili tarihlerde İran elçilerinin gelişleri ve İstanbul'da kaldıkları sürede gösterilen teşrifatî süreç elçilerin ülkelerine dönüşleri sırasında da uygulanmıştır. Bu çerçevede İran sınırına kadar Osmanlı temsilcilerinin nezaretinde getirilen İran elçilerinin yollardaki tüm masrafları Babîâli kalemleri tarafından ödenmiştir. Bu durum İran'dan gelen elçilerin fevkalâde statüde olmalarından kaynaklanmaktadır. Fakat metinde görüldüğü üzere Nadir Şah döneminde İran'dan gelen her elçi heyeti için aynı ölçüde karşılama ve ağırlama yapılmamıştır. Bu durum Osmanlı diplomasi teşrifatında elçi karşılamalarının statik olmadığını ve birtakım unsurlara göre değiştiğini göstermektedir. Nitekim Nadir Şah döneminde gelen 9 elçinin Babîâli'deki teşrifatî süreci benzer olmakla birlikte, elçilerin ağırlanması ve bu minvalde yapılan harcamalarda göze çarpan farklılıklar mevcuttur. Elçi kabullerinde yaşanan bu farklılıklar daha ziyade elçilerin geliş amacı ve statüsü ile taraflar arasındaki münasebetlere göre değişmektedir. Ancak ilgili tarihlerde İran'dan gelen elçilerin fevkalâde statüde ve büyükelçi payesiyle gelmesi statüden kaynaklanan farklılıkları ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla kabul sırasındaki farklılıklar ve harcamaların miktarındaki değişim daha ziyade elçilerin geliş amaçları ile elçilik heyetindeki sayılara göre belirlenmiştir. Nitekim metinde görüldüğü üzere barış döneminde gelmesine rağmen 3.000 kişilik kalabalık bir heyetle gelen Hacı Han için oldukça görkemli bir ağırlama protokolü yapılmıştır. Ayrıca ilgili tarihlerde yürütülen diplomatik faaliyetlerin etkisi ile Osmanlı Devleti Caferilik mezhebinin reddini sağlamış ve İran ile kendi istediği şartlarda antlaşma imzalanmasını sağlamıştır. Nitekim askerî alanda daha üstün olduğunu gördüğümüz İran'ın müzakere pozisyonu Osmanlı Devleti'ne oranla daha iyidir. Ancak Osmanlı Devleti temsilcileri İran'ın içinde bulunduğu durumları iyi gözlemleyerek, zaman zaman oyalama ve ulemaya sevk etme gibi

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. (Aktepe, 1975:9 113-122).

¹³ Nadir Şah'ın Osmanlı elçisi Mustafa Han aracılığı ile I. Mahmud'a gönderdiği hediyeler için bk. (Sevinç, 2011: 432-434).

diplomatik oyunlar ile şartları kendi lehlerine çevirmişlerdir. Tüm bu süreç dâhilinde Sultan III. Ahmed döneminde İran ile başlayan savaş süreci I. Mahmud'un saltanatında sona ererken, taraflar arasında uzun bir barış dönemine girilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarın makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Etik Kurul izni ile ilgili; bu makalenin konusunu oluşturan çalışmanın yazar/yazarları ve hakemleri, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmişlerdir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

A. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

1. Ali Emîri Tasnifi (AE) I. Mahmud (BOA. AE. SMHD. I.) nr. 154/11506;170/13064; 260/2108;169/12918;212/16784;107/7650;209/16518;209/16518;196/15338;200/15751;96/66 82; 146/10900; 128/9398.
- 2.Divân-ı Hümâyûn ve Bâb-ı Âsafî Defterleri
 - a. Divân-ı Hümâyûn, Nâme-i Hümâyûn Defterleri (A. DVNS. NMH. d.) nr.3; 7; 8.
 - b. Divân-ı Hümâyûn, Mühimme Defterleri (A. DVNS. MHM. d.) nr. 144.
- 3.Cevdet Tasnifi (C)
 - a. Hariciye (C. HR.) nr. 173/ 8648;175/ 8710; 34/1685;160/7965; nr. 144/7178;144/7178; 111/5543;67/3348;184/9182;2/95;134/6680;173/8601;146/7290;184/9183;129/6422;62/3094; 62/3090; 62/3080; 43/2121; 67/3346; nr. 67/3313; 95 / 4702; 57/2847; 98/4771; 63/3135; 106/5254; 103/5146; 65/3217; 131/6501; 186/9267; 116/5793; 39/1918; 142/7100; 59/2902.
 - b. Dahiliye (C. DH.) nr. 57/2824;262/13089.
 - c. Saray (C. SM.) nr. 80/4019; 46/2316;127/6384;142/7123.
 - d. Maliye (C. ML.) nr. 775/31650.
- 4.İbnü'l-Emin Tasnifi (İE)
 - a. Hariciye (İE. HR.) nr.7/677.
5. Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi (HH) nr.6/184;5/162;4/126;811/37239;812/37248;6/187;1/2; 6/191.
6. Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D. BŞM.) nr. 2861;2881;2216;2492;2514.
7. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.) nr. 18430.

B. Diğer Kaynaklar

- Adıgüzel, A. & Yıldırım, A. (2017). I. Mahmud Dönemi (1730-1754) Osmanlı-İran İlişkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII (4), 59-96.
- Aksın, A. (2004). Türk-İran İlişkileri (1923-1938). Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Aktepe, M. M. (1993). Mahmud I. *İA*, (C. VII, ss. 158-165). İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Alpargu, M. & Çelik, M. B. (2009). Nadir Şah'ın Batı Türkistan Seferi ve Sonuçları. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (29), 511-530.
- Arı, S. (2001). Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah-I. Mahmud Dönemi Ehl-i Sünnet-Şii Diyalogu. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.

- As, E. (2010). XVI. yy. dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (46), 219-253.
- Ateş, A. (2001). Avşarlı Nâdir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Münasebetleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Ateş, A. (2006). Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra İran'da Hâkimiyet Mücadeleleri ve Osmanlı Devleti'nin İran Politikası. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 53-65.
- Axworthy, M. (2007). The Army of Nader Shah. *Iranian Studies*, 40(5), 635-646.
- Çiftçi, H. (2020). Osmanlı Diplomasisinde Mütakabiliyet İlkesi ile Gelen Değişim. *Osmanlı Devleti'nin Diplomasî Tarihi: Makaleler-1*, (ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran), Ankara, Altınordu Yayınları.
- Çiftçi, H. (2021). Osmanlı Sefâret Heyetinde Bir Ermeni: Arutin Efendi ve Ermeni Harflerle Türkçe Yazdığı Seyehatnâmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46, 130-141.
- Çiftçi, H. (2022). Osmanlı Diplomasisinde Tamamlanamamış Bir Sefaret Misyonu Hakkında Kaynak Karşılaştırması. *Osmanlı Devleti'nin Diplomasî Tarihi: Makaleler-2*, (ed. Mehmet Alaaddin Yalçınkaya-Uğur Kurtaran), Ankara, Altınordu Yayınları.
- Danişmend, İ. H. (1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (C. IV). İstanbul, Türkiye Yayınevi.
- Frederic, H. (2010). Diplomatik Armağanlar: Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa Ülkeleri Arasında Modern Çağda Yapılan Kültürel Değiş Tokuş. (Ed. Dejanirah Couto), (Çev. Şirin Tekeli), Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar, (ss.243-257), İstanbul, Kitap Yayınevi.
- Gültekin, H. (2015). Koca Ragıp Paşa'nın Münşeatında Nâdir Şah ve Caferi Mezhebi Tartışmalarına Dair Mektuplar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (76), 55-78.
- Gündüz, A. (2018). Bir İran Elçilik Heyetinin Masraf Defteri, (Ed. Alaattin Aköz vd.), *Osmanlı Araştırmaları-2, Doğu ve Batı Türklüğünün Ortak Tarihi Devrileri ve Münasebetleri-Siyaset-Yönetim-Din*, (ss.137-147), Konya, Palet Yayınları.
- Hammer, J. V. (1994). *Büyük Osmanlı Tarihi* (C. VII), (Çev. Vecdi Bürün). İstanbul, Üçdal Neşriyat.
- Hammer, J. V. (2010). *Büyük Osmanlı Tarihi* (C. VIII), (Yay. Haz. Mümin Çevik). İstanbul, Milliyet Yayınları.
- I.Mahmud-Nadir Şah Mektuplaşmaları 3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri (Transkripsiyon/Tıpkıbasım)*, (2014). (Yay. Haz. İbrahim Küreli), İstanbul, Bion Matbaacılık.
- İşbilir, Ö. (2020). Osmanlı Ülkesinde Son Safevi Şehzadeleri: Sam Mirzâlar. *Tarih Dergisi*, 71 (2020/1), 239-254.
- Karadeniz, Y. (2012). *İran Tarihi (1700-1925)*, İstanbul, Selenge Yayınları.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı Tarihi (Karlofça Anlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar)* (C. V), 6. Baskı, Ankara, Türk Tarihi Kurumu Yayınları.
- Kırca, E. (2020). Osmanlı-İran Yazışmalarına Göre Osmanlı Devleti'nin Nadir Şah ve Caferilik Mezhebine Yaklaşımı (1736-1746). *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Kış Sayısı, Aralık, 392-408.
- Kırca, U. (2021). Nadir Şah Dönemi Afşar Tarihi'nin Ana Kaynakları, *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (6), 1-15.
- Koca Râgıb Mehmed Paşa. (2003) *Tahkik ve Tevfik-Osmanlı İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları*. (Haz. A. Zeki İzgüer), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Kurtaran, U. (2011). Yeni Kaynakların Işığında Sultan I. Mahmud Dönemi Osmanlı İran İlişkileri (1731-1747). *History Studies*, (VII), 177-201.
- Kurtaran, U. (2018). Karlofça Antlaşması'ndan Sonra İstanbul'a Gelen Yabancı Elçilerin Ağırlanması ve Yapılan Harcamalar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37 (63), 331-370.
- Kurtaran, U. (2018). *Sultan Birinci Mahmud (1730-1754)*. Ankara, Altınordu Yayınları.
- Külbilge, İ. (2010). 18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747). Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Minorsky, V. (1993). Nâdir I, *İA*, (C. IX, ss. 21-31), İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Özcan, A. (2003). Mahmud I, *DİA*. (C. XXVII, ss. 348-352), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, A. (2006). Nadir Şah, *DİA*, (C. XXXII, ss. 276-277), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Pour, A. D. (1977). Nadir Şah Döneminde Osmanlı-İran İlişkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Safari, M. (2011). Türk-İran İlişkilerinde Dinin Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Sarıkaya, M. S. (1993). Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı İran Münasebetleri. *Türk Kültürü*, 363, 406-422.
- Sevinç, N. (2012). Osmanlı Devletindeki İran Elçilerinin Gelir-Giderleri (1696-1741). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Sevinç, T. (2011). İran'a Elçi Olarak Gönderilen Kesriyeli Ahmet Paşa'nın Sefaret Hazırlığı ve Yolculuğu (1746-1747). *Belleten*, LXXV, (273), 407-447.
- Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi. (1974). *Mür'it-i Tevârih*, C. I, (Haz. M. Münir Aktepe), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Togaç, S. Kırımlı Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnâmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Unat, F. R. (1982). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara, TTK. Yayınları.
- Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi. (2007). *Suphî Tarihi Sâmî ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*. (Haz. Mesut Aydın), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Yasin, Mohammed A. M. (2020). Bir Elçinin Masrafı: Hacı Han Örneği, *International Social Sciences Studies Journal*, 6, (66), 3222-3234.
- Zinkeisen, J.W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. (C. 59, (Çev. Nilüfer Epçeli, Çev. kont. Kemal Beydilli), (Ed. Erhan Afyoncu), İstanbul, Yeditepe Yayınları.